

УДК 343.98:343.132

Ю.М. Черноус, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Розкрито зміст криміналістичного забезпечення кримінального провадження, підкреслено значення його техніко-криміналістичної та експертно-криміналістичної складових.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення, техніко-криміналістичне забезпечення, експертно-криміналістичне забезпечення, кримінальне провадження.

Раскрыто содержание криминалистического обеспечения уголовного производства, подчеркнуто значение его технико-криминалистической и экспертно-криминалистической составляющих.

The article deals content providing forensic criminal proceedings, it emphasizes the importance of technical and forensic and forensic component.

Термін «криміналістичне забезпечення» є відносно новим у теорії науки криміналістики. Він з'явився в науковому обігу наприкінці 70-х — на початку 80-х років минулого століття, а з 1990-х років і донині активно розробляються фундаментальні питання криміналістичного забезпечення, а також окремі його складові.

Аналіз наукової літератури свідчить, що різні аспекти криміналістичного забезпечення досудового розслідування і судового розгляду досліджували у своїх працях вітчизняні вчені В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, І.І. Когутич, В.А. Колесник, В.О. Коновалова, В.В. Лисенко, Є.Д. Лук'яничков, О.В. Таран, В.Г. Хахановський, П.В. Цимбал, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та інші.

Загалом «забезпечення» є багатозначним науковим поняттям, яке використовують у різних галузях суспільного життя. Водночас однією з найбільш обговорюваних і дискусійних наукових категорій криміналістики є, напевне, поняття «криміналістичне забезпечення». З огляду на це існує певна проблемність у визначенні змісту та методологічних засад дослідження криміналістичного забезпечення.

Як зазначають А.В. Іщенко, І.П. Красюк, В.В. Матвієнко, засоби, методи, прийоми роботи з доказами розробляє криміналістика, а отже, є підстави говорити про те, що саме криміналістика сприяє розслідуванню злочинів. Йдеться про комплексну діяльність, яка враховує багато чинників та обставин, пов'язаних з наданням правоохоронним органам ефективних засобів розкриття та розслідування злочинів, а також запобігання їм. А оскільки криміналістика розробляє загальні підходи, принципи, узагальнюючі схеми для методики розслідування злочинів і

надає слідчим потрібний практичний інструментарій, таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне [1, с. 13].

На думку В.Ю. Шепітька, сучасний стан криміналістики не може обмежуватися завданнями, які були поставлені на її вирішення в минулому столітті. За нових умов актуальними завданнями криміналістики є:

- взаємопроникнення криміналістики і практики органів правозастосування;
- залучення інновацій у практичну правозастосовну діяльність;
- розробка новітнього «продукту» криміналістики для практичної діяльності;
- уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій та їх адаптація до практики застосування;
- створення спільних науково-практичних колективів для розробки ефективних криміналістичних рекомендацій.

Завдання криміналістики в сучасних умовах зумовлені потребою у системному криміналістичному забезпеченні відповідних органів правозастосування й спрямовані на оптимізацію процесу розслідування злочинів, встановлення істини у справі, відновлення справедливості [2, с. 58].

Криміналістика, забезпечуючи суб'єктив розслідування злочинів та їх судовий розгляд відповідними знаннями, сприяє, на думку І.І. Когутича, вивченню:

- механізму злочину;
- предмета злочинного посягання;
- злочинного результату;
- місця, часу та інших обставин злочину;
- дій осіб, які стали випадковими учасниками події, тощо.

Крім цього, виявляючи об'єктивно зумовлені найсуттєвіші, найстійкіші якісні зв'язки і взаємозалежності (закономірності) злочинної діяльності, пізнаючи їх, криміналістика розробляє шляхи, прийоми боротьби зі злочинами та засоби, методи і рекомендації щодо їх дослідження, озброюючи ними оперативних співробітників органів дізнання, експертів, слідчих, прокурорів і суддів [3, с. 23].

Розглядаючи суть криміналістичного забезпечення, важливо проводити дослідження в межах предмета науки криміналістики, підхід до тлумачення якого визначає суть досліджуваної наукової категорії. Варто зазначити, що сьогодні вчені обґрунтовують необхідність розширення меж предмета науки криміналістики.

Як зазначає В.Г. Гончаренко, «...ми можемо... констатувати, що за понад столітній час свого існування криміналістика істотно переросла сферу розслідування злочинів і кримінального судочинства в цілому, спочатку проникаючи, а потім наповнюючи своїм змістом різноманітні галузі суспільних відносин і таким чином створюючи аргументовані природничо-наукові та правові підстави для їхнього регулювання. Цей процес, як доводять діалектико-логічний та екстраполяційний аналізи, безумовно, є закономірним, і можна без всяких застережень сказати, що сучасна криміналістика стала своєрідним і єдиним науковим утворенням, через яке природничо-наукові та технічні досягнення світового суспільства трансформуються і використовуються для встановлення юридично значущих фактів у найрізноманітніших галузях науки і практичної діяльності, вже давно і стабільно виходячи за межі боротьби з правопорушеннями, кримінального судочинства, і все більше предметно поширюються на всі суспільні відносини, що потребують конкретного ситуаційного правового регулювання» [4, с. 655].

Такий погляд на предмет криміналістики відображає закономірний процес розвитку науки. Важливим є те, що він отримує дедалі більшу підтримку в наукових колах. Це визначає розширення меж дослідження криміналістичного забезпечення як наукової категорії, так і практичної діяльності.

Сьогодні теоретичні засади криміналістичного забезпечення, виходячи з буквального тлумачення, розглядають у межах предмета науки криміналістики, що дозволяє використання криміналістичних рекомендацій у діяльності з досудового розслідування та судового провадження кримінальних правопорушень.

Йдеться про реалізацію відповідних завдань під час кримінального провадження: досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв'язку з вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 частини першої ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України) [5].

Опрацювання праць вчених дає підстави вважати, що теоретичні засади та практичні рекомендації криміналістичного забезпечення кримінального провадження повинні ґрунтуватися на положеннях загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики й практично реалізовуватися при вирішенні низки завдань згідно із зазначеними напрямками.

Важливе значення для досягнення завдань кримінального провадження має використання криміналістичної техніки з метою:

- фіксації перебігу і результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;
- виявлення, фіксації, збирання, дослідження слідів злочину, інших речових доказів;
- ведення систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків;
- проведення експертиз тощо.

Виконання зазначених завдань переважно покладається на розгалужену систему експертних установ України.

Як визначено Законом України «Про судову експертизу» (2004 р.), судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ [6].

До державних спеціалізованих установ належать:

- науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України (ст. 7 і 8 зазначеного Закону).

На думку І.П. Красюка, така система експертного забезпечення відповідає розвитку інституту судової експертизи, ефективного впровадженню науково-технічних методів і засобів в експертну діяльність [7, с. 5].

У системі МВС України завдання щодо практичної реалізації можливостей криміналістичної техніки під час розкриття та розслідування злочинів вирішують експертно-криміналістичні підрозділи (науково-дослідні експертно-криміналістичні

центри при головних управліннях, управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті) Експертної служби МВС України на чолі з Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром (ДНДЕКЦ МВС України) шляхом участі у проведенні оглядів місць подій, інших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також спеціальних досліджень та експертиз. Важливу роль відіграють експертно-криміналістичні підрозділи і в навчальному забезпеченні використання криміналістичної техніки безпосередньо слідчими, оперативними працівниками. На них покладено завдання щодо узагальнення та поширення передового досвіду використання техніко-криміналістичних засобів і методів під час розкриття та розслідування злочинів [8, с. 158].

Слід зазначити, що суть техніко-криміналістичного та експертно-криміналістичного напрямів забезпечення кримінального провадження по-різному розглядається в науковій літературі. Так, одні автори вносять останній до техніко-криміналістичного напрямку забезпечення кримінального провадження [9, с. 378], інші розглядають його як самостійний елемент криміналістичного забезпечення [10, с. 198—199]. Існує також точка зору про самостійний характер експертно-криміналістичної діяльності, що не передбачає вирішення завдань «обслуговування» зазначеної вище діяльності [11, с. 4].

На нашу думку, у контексті вирішення завдань криміналістичного забезпечення кримінального провадження техніко-криміналістичне та експертно-криміналістичне забезпечення, незалежно від тлумачення суті співвідношення цих термінів, є його важливими складовими, що мають загальну мету: забезпечення діяльності з досудового розслідування, судового провадження науково обґрунтованими засобами, методами і прийомами, а також криміналістичними рекомендаціями щодо їх практичного застосування.

Правовою основою такою забезпечення є Конституція України, міжнародні договори України, Кримінальний процесуальний кодекс України, підзаконні нормативно-правові акти. Важливе значення для регулювання експертно-криміналістичної діяльності має Закон України «Про судову експертизу» (2004 р.), що визначає правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [6].

У системі МВС України техніко-криміналістичне та експертно-криміналістичне забезпечення кримінального провадження, як зазначалося вище, здійснює Експертна служба МВС України [12].

Згідно з Положенням про Експертну службу МВС України (2012 р.) основними завданнями служби є:

- здійснення судово-експертної діяльності та техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів дізнання, досудового розслідування та суду із запобігання, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних та інших правопорушень;
- провадження науково-дослідної діяльності у сфері судово-експертного і техніко-криміналістичного забезпечення;
- проведення судової експертизи в кримінальних, адміністративних, цивільних і господарських справах, а також досліджень у позасудовому провадженні за

матеріалами оперативно-розшукової діяльності та інших процесуальних дій, виконання інших робіт у межах своєї компетенції;

- забезпечення функціонування криміналістичних обліків Експертної служби відповідно до законодавства;
- метрологічне забезпечення техніко-криміналістичних засобів, організація їх обслуговування та ремонту в межах компетенції, визначеної законодавством;
- участь у розробленні техніко-криміналістичних засобів і забезпечення їх використання в практичній діяльності.

Про роль експертних підрозділів у техніко-криміналістичному та експертно-криміналістичному забезпеченні кримінального провадження свідчать результати їх роботи. Так, у 2012 році за участю працівників експертних підрозділів МВС України було проведено 453357 оглядів місць подій, у 2013 році — 403286 таких оглядів; працівники цих підрозділів у 2012 та 2013 роках дослідили відповідно 1588464 та 2407616 (2013) об'єктів, виконали 244208 та 253410 експертиз [13]. Наведені цифри переконливо свідчать про значний внесок Експертної служби МВС України у вирішення важливих завдань кримінального провадження.

Важливе значення для забезпечення належного рівня досліджень, реалізації заходів міжнародного співробітництва має набуття ДНДЕКЦ МВС України у 2002 році членства в Європейській мережі судово-експертних установ (ENFSI), яка налічує 63 провідні експертно-криміналістичні установи з 36 країн Європи. Під патронатом цієї авторитетної міжнародної організації та Міністерства юстиції США упродовж останніх років проводяться заходи з акредитації лабораторій Експертної служби МВС України за міжнародним стандартом ДСТУ ISO/IES 17025 : 2006. Ця робота передбачає оснащення лабораторних комплексів на сучасному науково-технічному рівні, запровадження системи управління якістю експертних проваджень, створення системи навчання кваліфікованих судових експертів. За результатами аудиту 14 березня 2012 року Національне агентство з акредитації України видало ДНДЕКЦ МВС України атестат акредитації, яким засвідчено компетентність його лабораторій (комп'ютерно-технічних, балістичних, трасологічних досліджень і дослідження холодної зброї, а також молекулярно-генетичних досліджень і досліджень наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів) відповідно до вимог ДСТУ ISO/IEC 17025 : 2006 [14].

Крім цього, упродовж останніх років в експертну практику впроваджено комп'ютерно-технічні, економічні, товарознавчі, пожежно-технічні, молекулярно-генетичні дослідження, а також дослідження у сфері технічного стану транспортних засобів, дослідження біологічних об'єктів методом ДНК-аналізу тощо, що відповідають високим стандартам. Водночас продовжується розвиток і таких видів досліджень, як вибухотехнічні, металографічні, мистецтвознавчі, а також дослідження у сфері інтелектуальної власності, експертні дослідження мітохондріальної ДНК тощо. Загалом експертні дослідження проводяться за 50-ма напрямками, за допомогою яких розкривається майже 50 % вчинених злочинів [15].

Отже, техніко-криміналістичне та експертно-криміналістичне забезпечення можна розглядати як у науковому, так і у практичному сенсі, а саме як створення наукового підґрунтя прийомів, засобів і методів, що застосовуються, і формування практичних рекомендацій щодо їх застосування. І саме єдність теорії і практики забезпечує ефективне досягання поставлених завдань.

Загалом діяльність з криміналістичного забезпечення кримінального провадження охоплює надзвичайно широке коло питань та потребує поглибленого дослідження. Ця проблематика є актуальною, адже сьогодні спостерігається більш інтенсивний вплив науково-технічного прогресу на вдосконалення методів і засобів злочинної діяльності, що зумовлює необхідність забезпечення належної технічної оснащеності правоохоронних органів України з упровадженням кращих досягнень науки і техніки, прогресивного вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Список використаної літератури

1. *Іщенко А.В.* Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Іщенко А.В., Красюк І.П., Матвієнко В.В. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. — 212 с.
2. *Шепитько В.Ю.* Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в современных условиях / В.Ю. Шепитько // Криміналістика XXI століття : матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 25, 26 лист. 2010 р.). — Харків : Право, 2010. — С. 55—59.
3. *Когутич І.І.* Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання : монографія / І.І. Когутич. — Львів : Тріада Плюс, 2008. — 420 с.
4. *Гончаренко В.Г.* Право і криміналістика. Вибране / В.Г. Гончаренко. — К., 2011. — С. 653—658.
5. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». — К. : ПАЛИВОДА А.В., 2012. — 382 с.
6. *Про судову експертизу* : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII : станом на 17 травня 2012 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 28. — Ст. 232. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
7. *Красюк І.П.* Експертна служба МВС України сьогодні / І.П. Красюк // Криміналістичний вісник. — К., 2004. — № 2 (2). — С. 5—10.
8. *Юнацький О.В.* Криміналістична техніка, її значення і місце в системі техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів / О.В. Юнацький // Вісник Запорізького юрид. ін-ту. — Запоріжжя, 1998. — Вип. 2. — С. 154—158.
9. *Махтаев М.Ш.* Проблемы криминалистического обеспечения предупреждения преступлений : дисс. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Махтаев Махтай Шапиевич. — М., 2001. — 472 с.
10. *Дановська І.І.* Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дановська Ірина Ігорівна. — К., 2012. — 280 с.
11. *Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел по применению экспертно-криминалистических методов и средств в раскрытии и расследовании преступлений* : учебное пособие / [Ивашков В.А., Овсянникова М.И., Слепнева Л.И., Снетков В.А.]; под ред. В.А. Снеткова. — М. : ЭКЦ МВД России, 1996. — 104 с.
12. *Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ, затверджене наказом МВС України від 9 серпня 2012 року № 691, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 7 вересня 2012 року за № 1541/21853* [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1541-12>.
13. *Статистичні дані МВС України. Звіт про результати службової діяльності НДЕКЦ при ГУМВС, УМВС, УМВС на транспорті за 12 місяців 2013 року.*
14. *Офіційний сайт Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dndekc.centrmia.gov.ua/>.
15. *Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. Україна приймає міжнародну науково-практичну конференцію експертів-криміналістів* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/924435>.